

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 1 Februari 2015
Årgång 44

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
Kallelse till årsmöte	5
Mått och steg	6
Ur Göran Strömbecks noteringar	7
Gamla stationsområdet	8
Torpet Glädjen	10
Torpvandring i Grimsta by	12
Glöm inte att fira Semlans Dag	14
Hästminnen	15
Ur "Mitt och de mina" av Marika Stiernstedt, 1929	16
Upplands Väsby i litteraturen	18
Almqvistaren	19
I backspegeln	20
Från idyll till jäktad nutid	22
Ur spår	24
Illustrerade ordspråk och talesätt	25
Minnen från en lanthandel 1928-1939	26
Korsord	32 - 33
Orienterarpremiär	34
Armkrok eller ej. En pratstund med Ebbe Lieberath	37
Hyr lokal med atmosfär	38

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Utgivare: Kjerstin Björkman. Layout: Webmaster UVHBF

Där inget annat anges, har fotona tagits av Leif Welander

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänliga färg- och pappersval i 700 ex.

Ordföranden har ordet

Vårt 60-årsfirandeår är till ända. Vi håller just på med summeringen, allt skall redovisas i verksamhetsberättelsen och läggas fram till er medlemmar för granskning på årsmötet den 21 mars i Ladugården.

Jag är inte ett dugg orolig för den redovisningen, jag tror att ni medlemmar godkänner den.

Vi gjorde bra ifrån oss med en heldag den 17 augusti, då vi visade upp oss ordentligt och visade vad vi kan: Hedlunds Historier, Benny Johan med musikanter, äldre riksspelmän, pukslagare, inbjudna gäster, alla delar utgjorde en fin helhet. Länsförbundet och Upplands Väsby kommun höll tal och berömde vårt sätt att arbeta.

Jag är stolt och tacksam för att ha så engagerade och hängivna styrelsekamrater och funktionärer.

Alla jobbade hårt den dagen.

Nu är det nytt år när du läser detta. På årsmötet skall vi inte bara redovisa vad vi gjort det gångna året. Vi skall också lämna en verksamhetsplan för 2015 som du som medlem skall ta del av och tillsammans med

den styrelse som valberedningen föreslår och årsmötet beslutar om genomföra verksamhetsplanen för 2015.

De senaste åren har det varit lite glest med medlemmar på årsmötet.

Det är synd att inte fler av våra nästan 500 medlemmar kommer till detta viktiga möte. Ju fler som är delaktiga ju lättare är det för den nyvalda styrelsen att genomföra den beslutade verksamheten.

Jag läste just i "Årsboken Uppland 2014" att antalet hembygdsföreningar i Sverige är drygt 2000 och antalet medlemmar ca 450 000!

Föreningarna arrangerade 2013 ca 2000 arrangemang och tog emot ca 5 miljoner besökare.

Vi i Upplands Väsby Hembygdsförening bidrog med ca 30 arrangemang och ca 2500 besökare under 2013!

Jag avslutar som jag brukar:

Kom och ta del av vår verksamhet, bli medlem om du inte redan är det!

Vi ses

Kjerstin Björkman
Ordförande

Fem år på Runsaborg – hall, kultbyggnad och hamn.

Arkeolog Michael Olausson föreläser
Söndag 15 februari kl 13.00.
Ladugården, Hembygdsgården.
Kaffeservering.

Luften vi andas

God luftkvalitet – vad innebär det?

Söndag 12 april kl 13.00 Ladugården,
Hembygdsgården.
Företrädare för kommunens övergripande miljöarbete
föreläser och informerar om kommunens viktiga
arbete.
Kaffeservering.

Vårvandring

Söndag 10 maj

Tid och samlingsplats meddelas vid anmälan.
Anmälan till Kjerstin Björkman, tel 08-590 320 82.
Ta med matsäck.

Fira Mors Dag på Hembygdsgården

Söndag 31 maj kl 13.00-15.30

Underhållning med gruppen ”Hemvirkat”
Första sommarcafé.

Årsmöte

Hembygdsföreningens medlemmar kallas härmed till stadgeenligt ordinarie årsmöte i Ladugården lördagen den 21 mars kl. 13.00

- ▶ Benny Johan med gruppen Roslagsvår underhåller
- ▶ Utdelning av hedersbetygelser
- ▶ Kaffeservering

Verksamhetsberättelse, revisionsberättelse och bokslut tilhandahålles på årsmötet.
Eventuella motioner ska vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före mötet.

Välkomna!

Mått och steg

I förra numret av Hembygden kunde vi läsa om den nya pilgrimsleden- kallad Ingegerdsleden - mellan Stockholm-Uppsala, en led som nuddar vår hembygdsgård. Hur många som har gått leden hittills är f.n. okänt, men man kommer osökt att i sammanhanget tänka på gamla mått och längder.

Mycket symbolik ryms i Ingegerdsledens emblem.

Kronan i Ingegerdsledens emblem står som symbol för Ingegerd som kungadotter, furstinna och helgon.

De vita prickarna symboliserar ledens tre mål Uppsala, Sigtuna och Stockholm.

Under kronan ses ett bomärke för Ruriks ätt, Ingegerds make Jaroslavs nordiska ätt. Emblemet sitter på hembygdsgårdens grind.

Aln var forna tiders huvudmått. Det var längden mellan armbågen och långfingerspetsen. Numera tänker vi väl mest på alnar i samband med textil och skrädderi, om vi alls tänker på det. En aln är två fot och måt-

tet fot är längden på en fot, vilken förstås har varierat. Alla fötter är inte lika långa.

Men om man föreställer sig en gångsträcka som ska stegas upp, så ansågs ett steg förr vara cirka 90 centimeter (d.v.s 2 steg = 1 famn = 1.80 meter). I senare tider har ett steg ansetts vara en meter.

En gammal svensk mil var 10.688 meter enligt en bestämmelse om enhetsmil, som infördes i Sverige 1699. Avståndet mellan gästgivargårdarna skulle vara en sådan mil. Milen indelades i fyra fjärdingsväg om vardera 2.672 meter. Före 1699 fanns olika lokala millängder.

Pilgrimerna tänkte inte på alnar, steg eller mil. De räknade sin färd i dagsleder. Till fots var en dagsled 3-4 nutida mil. Eftersom vägar var tämligen obefintliga på t.ex. 1100-talet så måste pilgrimerna ha varit bra på att gå.

I de nordliga delarna av Sverige talar man om näverskomil. En näverskomil motsvarar den vägsträcka, som man kunde gå med ett par näverskor. Efter ungefär 1,6 mil ansågs näverskorna utslitna.

Vad för slags skor pilgrimerna hade är för mig obekant, men vanligt var att man vid resor och vandringar i äldre tid räknade avståndet i raster. En rast var drygt fem kilometer, men beroende på väglaget - om det fanns någon väg - kunde den vara både längre och kortare. Rasten var den vägsträcka som man gick innan man rastade. Något måste man ju ha att hålla sig till, även när man är ute och vandrar.

Hursomhelst, pilgrim eller ej, rasta kan man göra vid hembygdsgården, helst på söndagar sommartid, när caféet är öppet.

Inga Lisa Gustafsson

Ur Göran Strömbecks noteringar

Fresta by och klockarbostället
Tidsbilder från kyrkoberde Aschaneus tid
(forts. från föreg. nummer)

Detta blev alltså målet för det av ärkebiskopen anbefallda:

Prosttinget i Fresta 1628

Prosttinget hölls den 15 maj som var sjätte söndagen efter påsk. Man samlades i sockenstugan, och närvarande var å ärkebiskopens vägnar prosten herr Magnus i Vallentuna och kyrkoherdarna herr Ivar i Ed och herr Engelbrekt i Täby, så att med Aschaneus själv var det fyra präster.

Även länsman Erik Eriksson i Odenslunda var med i den dubbla egenskapen av myndighetsperson och sockenman. Mötet fick eljest karaktären av sockenstämma genom närvaron av några av de förnämsta bönderna.

- Klockarmålan är otillräcklig, började Aschaneus. Det blir på sin höjd fyra eller fyra och en halv tunna om året, med så litet kan ingen klockare klara sig.

Men det värsta var förlusten av själva klockarbolet.

- Varken åker eller äng är kvar under klockarbolet, bara "en liten plats där socknens allmosekärings stuga stått haver".

Och han fortsatte:

- På den platsen byggde sockenmännen på sin tid tre hus åt sin klockare, nämligen stuga, bod och fähus, men alltsammans står nu förfallet och vanskött, eftersom församlingen ofta har varit och ännu är utan klockare.

-För övrigt är denna lilla plats så "intäppt" att klockaren inte kan ha några kreatur där, utan måste leja hus, åker och "höslag" annorstädes, om han därtill får tillfälle och själv har råd.

Så övergick man till förhandlingar med

Erik Jönsson och lyckades omsider uppnå följande:

För det första avstod Erik i Fresta godvilligt av sin åker ett litet stycke närmast klockartomten lagom stort för en åttondedels tunnans utsäde, och sockenmännen skyndade sig genast kringstänga det med gärdesgård. Det gick oväntat lätt att förmå Erik till denna uppoffring, ty som han själv sade:

- Jag brukade inte ha mycket gagn av den åkerbiten för klockarens höns och grisar.

Andra närvarande intygade:

- Det rådde ofta missämja mellan klockaren och bonden i Fresta av den orsaken.

För det andra och tredje avstod Erik åt klockaren två små kalvtomter: den ena låg öster om klockartomten "ut vid gärdesgården, mot klockstapeln", den andra låg på bägge sidor om rågången mellan Fresta by och Odenslunda. Den rågången var just då tvistig mellan byarna, så att Erik i Odenslunda och Erik i Fresta trätte om den inför häradsrätten. Men även Erik i Odenslunda gick med på att unna klockaren den kalvtomten.

För det fjärde bestämdes det att hur rättgången än utföll, så skulle den som vann avstå hälften av den omtvistade åkern till kyrkan att brukas av klockaren.

För det femte avstod Erik i Fresta sin ängsdel i Sanda lilläng. Den låg med orätt under Sanda, men ville kyrkoherden och församlingen processa med Sanda om den, så fick de gärna för honom vinna och behålla den.

Det återstod att förhöra sig och de två återstående kyrkoägorna.

Beträffande Djäknefjällen i Sanda så visste ingen hur den hade kommit under Sanda, inte heller ägarna till Sanda. Vad som kunde göras för att återvinna den,

överlämnades åt ärkebiskopen och den världsliga överheten att avgöra.

Nibblefjällen däremot var ännu oklandrad i Fresta kyrkas ägo. Tyvärr hade den emellertid legat öde och obrukad ända tills nu, men på det skulle det bli en ändring till det bättre, lovade både kyrkoherden och sockenmännen.

Fem månader efter prosttinget hade man kommit så långt med klockarfrågan i Fresta, att den tycktes ha fått:

En idealisk lösning

Församlingen hade då varit utan klockare i ett år eller ända sedan den dag då den ofärdige och ev. av födseln vanlottade Lars Persson hade blivit avsatt för sin otrohets skull.

Den 28 oktober 1628 installerades nämligen en så högt kvalificerad person som en både läs- och skrivkunnig och därtill latinlärld student som klockare i Fresta. Hans namn var Erik Jönsson från Björneborg i Finland, men han skrev det med egen hand som Ericus Georgii Biornburgensis.

Aschaneus avkrävde honom en högtidlig edlig förpliktelse ”inför kyrkiodörren” - d.v.s. innan gudstjänsten begynte - att väl förvalta sin ”antagne klockartjänst”, vilket skedde i kyrkoherdens, komministerns och hela församlingens närvaro. Och dessutom fick han efteråt underskriva en skriftlig förbindelse av samma innehåll.

Ordalagen hade Aschaneus noga valt och lagt i hans mun:

- Jag förbinder mig att vara ”en trogen, gudfruktig, flitig, ödmjuk och välviljig kyrkotjänare och sockenklockare”, förklarade Ericus Georgii Biornburgensis.

Därtill ville han bedja Gud om nåd och själv sig därom på det högsta beflita och vinnlägga.

Det utfördes närmare så här:

- Jag förbinder mig att väl förestå mitt ämbete, så ”att ingen må eller skall hava mig nu eller framdeles något att beskylla, i det min tjänst tillhör, med rätta, så ock med rättskaffens leverne och umgänge mig förhålla”.

- Jag förbinder mig att vakta allt det ”som mig ombetrott är”: kyrkan, dess hus, egendom och klockargården ”det bästa jag kan med daglig omsorg så länge jag här tjänar”.

Och kunde han skaffa sig bättre villkor på annat håll, så lovade han att inte helt enkelt fly sin väg som två klockare hade gjort före honom, utan i god tid uppsäga sin tjänst.

- Allt detta lovar jag, slutar han, så sant mig Gud hjälpe till all min välfärd.

SLUT

Gamla stationsområdet

Lennart Hedlund gör ett inbopp och minns.

Idag skrivs det i olika publikationer om hur det framtida stationsområdet ska se ut, och då tänker jag automatiskt på hur det såg ut tidigare, på 1930-talet och framåt.

Kom man från Optimusområdet fram till vägen, som leder över bron till stationen, fanns en granhäck från Metallverken, som följde vägen fram till bron. Innanför denna hade en del järnvägsanställda sina

kolonilotter, både friland och glastäckta land. Istället för att använda åvattnet tog de vattnet från en pump på området, så det blev många vattenkannor att pumpa upp och vattna med innan de var nöjda.

De som hade kolonilotterna bodde i de tjänstebostäder, som fanns i området. Där fanns nämligen ett flerfamiljshus och ett par mindre hus med bara en bostad.

För att slippa gå vägen fram till odlingarna fram till stationen, hade man på ett

ställe lagt ut en ganska bred planka över ån, som man balanserade på. Jag såg aldrig att någon trillade i.

I området fanns även Posten, som förestods av frk. Olsson. Förnamnet hörde man aldrig, men hon var mest känd som Post-Lotta. Det fanns nog ingen i Väsby, som kunde tävla med henne när det gällde att se elak och avvisande ut.

När det närmade sig 40-talet hade jag snålat ihop till ett armbandsur. Inköpsställe var givet, det fanns ett företag i Malmö som annonserade i landets alla tidningar, ASU, AB Svenska Urdepoten. Jag beställde och det kom en avi om hämtning och betalning. Det var knappt att man vågade gå in till Post-Lotta. Det gick emellertid, och gissa om man var stolt, både över klockan och modet.

I posthuset kom man först in i en förstuga med ett antal postfack, där företag och kommunens dåvarande höjdare själva hämtade posten. Vi vanliga, dödliga hade en plåtlåda på väggen och fick posten utkörd av antingen "Tobak" eller Svanström.

På andra sidan vägen räknad från kolonilotterna bodde Oscar Spennare i en liten enplansvilla. Tomten var dimensionerad efter villan, som var ovanligt liten. Under det fönster, som vette mot vägen, fanns alltid en blomsterrabatt med tulpaner, vilka inifrån torde ha sett ut att växa i en blomsterlåda.

Avslutar med hur det såg ut vid Pressbyrån på söndagarna. Alla, som hade något med idrottsklubben (fotbollen) att göra, var där strax före kl. 18, då kvällstidningarna kom. Dagens resultat från Stockholmsserierna fanns nämligen i dem. Och det var ju ett kämpande mellan Väsby, Tureberg, Triangeln och andra. De som stod väntande var Gösta Jonsson, Carnera, Bullan, Hugo Lind ("Massas" far), Nubben m.fl. För att snabbt få tidningen gick alltid någon och hämtade den, antingen Aftonbladet eller Aftontidningen.

Borgartidningen N.D.A.^{*)} fick dock ligga kvar oläst.

(Red:s anm: Nya Dagligt Allebanda var en konservativ dagstidning som utgavs i Stockholm 1859–1944.)

Väsby station på 1950-talet.

Foto från Roland Storm.

Torpet Glädjen

Vi skall vara rädda om våra ortnamn. De innehåller ofta historia, i första hand lokalhistoria.

Stället som hade namnet Glädjen låg vid Stockholmsvägen västra sida, mitt för den plats där vägen från Vallentuna förr kom fram till Stockholmsvägen. Som orientering för platsen kan jag nämna att kommunens äldsta skolbyggnad Lindhem (från 1796) ligger på Stockholmsvägens östra sida, mitt för platsen för torpet Glädjen.

Glädjen var ett ryttartorp under Viks by. Det är känt från 1689, då den första ryttaren hette Nils Tolsson Lustig. Det fungerade som ryttartorp till 1750, då ryttaren flyttade till det nya stället vid Almungevägen, närmare Vik. Det blivande dragontorpet är den vitputsade stugan, som alltså står kvar vid vägkanten bredvid den lutande runstenen.

När man började bedriva krogrörelse vid Glädjen är inte känt. Men i början av 1700-talet var verksamheten i full gång. Häradsrättens i Vallentuna protokoll talar upprepade gånger om fylleri och slagsmål där. Ibland slogs konkurrenten från det närbelägna Pickhus med krogaren i Glädjen så blodvite uppstod.

Krogarnas existens var beroende av trafiken på landsvägen. När därför järnvägen Stockholm - Uppsala blev färdig 1866 och resandeströmmen på vägen minskade, blev det kris för landsvägskrogarna. Samtidigt växte nykterhetsrörelsen. Krogarna fick läggas ner. Glädjen blev endast bostad för arbetsfolk.

När världskrig nummer två var slut började bilismen öka på vägarna. Motorväg mot Uppsala blev då en angelägen fråga. För att klara trafiken tills motorvägen blev byggd, började man bredda och räta ut den gamla landsvägen. Ett hus som då stod i vägen var torpet Glädjen. Det revs omkring 1954 och flyttades enligt uppgift till Långåsen ovanför Arlanda.

Men namnet Glädjen levde kvar på området kring Vallentunavägsområdet och när trafikplatsen byggdes fick den namnet Glädjen.

Om namnets bakgrund finns två förklaringar. Den ena är muntlig tradition, som berättar följande:

Under Gustav Vasas framryckning mot Stockholm 1521 utsattes en svensk trupp för ett danskt anfall vid Rosendal söder om Glädjen. De svenske drevs mot norr längs landsvägen över dalsänkan, där OK och Rondellens affärer ligger i dag. Men vid vägskalet mot Vallentuna kom förstärkning och danskarna flydde. I glädje över segern döptes platsen till Glädjen. Platsen söder om OK, där motgångarna var svåra, döptes till Sorgehagen. Det namnet levde kvar, när hagen exploaterades på 1930-talet. I nutiden heter båda platserna Glädjen. Det forntida gravfält, som fanns i Sorgehagen kanske är upphov till hela traditionen.

Tolkning nummer två av namnet Glädjen är följande: Krogar fick ofta namn, som på något sätt anknöt till verksamheten, t.ex. Nöjet, Skopan, Pungpinan etc. Den som fick några supar på krogen kände sig säkert gladare, när han gick därifrån än innan han kom dit. Kanske är förklaringen till krognamnet Glädjen så enkel.

Hugo Sabel

Trafikplatsen Glädjen

När motorvägen byggdes - Stockholm - Uppsala - vid mitten av 1960-talet blev Väsby trafikplats anlagd i sänkan mellan Glädjen och Sorgehagen. Området som låg nedanför grusåsens östra sluttning var låglänt och under vårens snösmältning kunde vattnet stiga över åkermarken. En vår, jag tror att det var i slutet av 1930-talet, steg vattnet så högt att de som bodde i området gjorde flottar och stakade sig fram till landsvägen, när de skulle till affären som låg intill pensionat Solhagen. Stockholmstidningar visade på första sidorna bilder och reportage från händelsen.

Att området i gängen tid varit sjö visar det höga vassbestånd, som alltså frodas

längs motorvägen. Om våtmark vittnar även de från 1600-1700-talen kända ortnamnen Vatthagen, Vattskvalet och Starrboda, vilka alla var belägna invid sänkan där motorvägen går fram. De gränsade även till området Glädjen, som närmare beskrivs ovan.

Allan Andersson

Till ovanstående kan tilläggas:

Svenska Dagbladets reporter Karin Thunberg skriver 1992 att E4:an tar ett krumsprång vid Glädjens trafikplats och roligare är det inte, utan förfärligt tråkigt. Den historiska bakgrunden beskrivs så här:

”Under 1500-talet gjorde Gustav Vasa den definitiva utbrytningen ur unionen med Danmark och Norge. Strax söder om vägskälet vid Vallentuna led de svenska allmogetrupperna ett nederlag, platsen fick namnet Sorgen. Men svenskarna gav inte upp och när de nådde höjden vid vägskälet, lyckades de förskansa sig bättre och slå tillbaka fienderna. Som följd utav segern blev platsen en glädjens plats.”

Karin Thunberg förundras över hur namn kan leva kvar genom århundraden och samhällsutveckling.

Senare har författaren Jonas Gardell raljerat över trafikplats Glädjen. Förmodligen känner han inte till namnets bakgrund.

Ortnamnen växlar i skilda trakter, ungefär som dialekterna och vittnar om bygdens tillkomst, bebyggelse, arbetsliv och natur. Det är därför ingen överdrift att ortnamnen utgör ett av de viktigaste inslagen i bygdens historia.

Även yngre namn, tillkomna i den moderna namnsättningen, kan för människor som använder dem vara kära och värdefulla.

Ortsnamn med lång eller kort historia måste användas, brukas, annars faller de lätt i glömska, skrev Riksförbundet för hembygdsvård en gång.

Någon större anledning att ändra namnet Glädjen har ingen kommit på och inte är det bortglömt heller. Vi är fortfarande rädda om våra ortnamn.

Red.

Vinter - det är ju bara hutter om butter!

Torpvandring i Grimsta by

Vid ett "Öppet hus" i Hembydsgården 1994 höll Olle Stigbert nedanstående föredrag:

Hela det område som idag kallas Bollstanäs med delarna Bredden, Rosenhill, Gamla Bollstanäs, Grimstaby och delar av Sjukyrkoberget tillhörde tidigare en bondby, som hette Grimstaby. Byn, som bestod av fyra gårdar, låg på sluttningen ned mot Norrviken.

Gårdarna hette Norrgården, Stora och Lilla mellangården samt Södergården.

Namnet Grimsta betyder Grims ställe. Grim var ett vanligt namn på 1000-talet, så gårdsnamnet är c:a 1 000 år gammalt. Så småningom utvecklades gården till en hel by. Men det har funnits bebyggelse där redan på 600-800-talet visar gravarna väster om Nordanvägen.

Hela området hette tidigare Grimsta, men 1789 köpte en kamrer från Stockholm hela byn med hus, torp, ängar, åkrar och skog. Han hette Boll och lät bygga en herrgård nere vid Norrviken. Den kallade han för Bollstanäs och på det viset kom hela området att kallas Bollstanäs.

Herrgårdens huvudbyggnad brann ned under senare delen av 1800-talet, men flyglarna klarade sig. Man tror att fastigheterna Gamla vägen 19 och 21 består av de gamla men ombyggda flyglarna.

Den nya bron över E4:an är ju en fortsättning på Smedbyvägen. Från brons östra landfäste byggs en anslutningsväg till Breddenvägen mitt för Bjursvägen.

Det är den vägen, som har initierat den studiecirkel på Vuxenskolan som jag varit ledare för. Den har haft arbetsnamnet Torp och torpare under Grimsta by.

Den nya vägen öster om bron kommer nämligen att gå över den plats, där torpet Bändan legat. Bron har för övrigt fått namnet Bendanbron.

Man visste egentligen ingenting annat om torpen än namn och några årtal, som i sig inte säger något annat än att de förekommit i någon handling av något slag. Vårt uppdrag var att försöka dokumentera torpen.

Torpen var ofta dagsverkstorp, d.v.s. torparna som bodde där fick göra dagsverken åt bönderna i byn. I stället fick de bo på torpen och fick lite jord att själva odla på. Bonden ägde såväl torp som jord.

Detta är ett problem, när man skall försöka ta reda på något om torpen och torparna. Eftersom torpet inte var något skatteobjekt i sig, så hade myndigheterna inte heller något intresse för vad torpet hette eller vilka som bodde där. Det var ju jordägarna som betalade skatt. Även om torparna eller torparsönerna togs ut till krigstjänst eller kom i klammeri med rättvisan, blev de oftast nämnda som t.ex. torpare under Grimsta Södergård.

Vi har studerat kyrkböckerna, framförallt husförhörslängderna, undersökt kartmaterial på Lantmäteriet, arkivalier i kommunens arkiv, litteratur om Väsby. Dessutom har vi intervjuat folk, som bott i torpen eller som haft förfäder eller släktingar som bott där.

Bändan var torp under Stora mellangården. Namnet stavas omväxlande med e och ä i gamla handlingar. Göran Strömbeck anser att Bändan bör stavas med ä. Han tror att namnet kommer av att bända och bryta jord. Bändan omtalas redan år 1640 och är det äldsta kända torpnamnet i Grimstagruppen.

Den första torparen, som vi funnit på Bändan, är Eric Nilsson och hans hustru Kerstin samt Erics fader Nils Ericsson. De finns i husförhörslängden år 1741.

Jag kanske skulle nämna några ord om namnskicket på den tiden. Man hade inget

efternamn i vår mening utan till faderns namn lade man till ett son eller dotter. Som i fallet ovan, Nils Ericssons son heter ju Eric och då kallas han för Eric Nils son, som så småningom blev Nilsson. Hade det varit en dotter, så hade hon fått heta Nilsdotter.

Det har visat sig vid genomgången av husförhörlängderna att torparna i Grimsta bodde kort tid på sina torp. Ett till tre år var vanligt, medan få bodde längre än tio år. Dessutom visade det sig att många, förutom egna barn, ofta hade fosterbarn, ett eller flera. Det var billig arbetskraft - tala om barnarbete.

Den siste som bodde på Bändan var Nisse - Nils Andersson - vars far Gustaf Andersson med hustrun Albertina Josefina Törnberg kom till Bändan den 5 februari 1905 från Hammarby. Bändan revs på 1940-talet.

Nästa torp hette Brädden. Därav områdets namn. Brädden skall stavas med ä. Ort-namnsarkivet har flera platser med namnet Brädden. Det gäller gårdar som ligger på en ås- eller bergskant med en sjö eller ett vat-tendrag nedanför.

Brädden var ett timrat envåningstorp under Grimsta Norrgård. Det låg vid Stockholmsvägen precis vid gränsen mot Sollen-tuna. Torpet omtalas 1688 och då bodde där en båtsman, som hette Lund.

På 1850-talet bodde där en båtsman som hette Grimberg och som avlöstes av en annan båtsman med samma namn. De var inte släkt med varandra. Grimberg var ett soldat- eller båtsmansnamn. År 1900 kom Johan August Eriksson med hustrun Matilda till Brädden och den 26/11 1907 flyttade de till Hammarby socken. Därefter revs torpet.

På platsen uppförde Karl Johan Pettersson 1909 ett nytt hus åt korvfabri-kanten Christoffer Friedrich Heineman. 1927 köpte pingstpastorn Levi Petrus detta hus med ekonomibyggnader och en stor del av Bräddenområdet. Han sålde alltihop i mitten av 1960-talet till häradsdomaren

Fridolf Karlsson, som i sin tur sålde fastig-heten till Lars Gullstedt, som lät riva huset 1968.

Nytorp omtalas 1723 och finns noterad i husförhörlängdens gårdsregister 1763. Det finns inga uppgifter om var torpet låg.

Nybygget uppträder i husförhörs-längden först på 1850-talet (ej att förväxla med Nybygget vid Mälaren, red. anm.). Det konstiga med Nybygget är att när huset revs i början av 1950-talet så upptäckte man att året 1699 samt 1788 fanns inrstat i bruket på skorstenen. Det tyder ju på att Nybygget är äldre än från 1850.

Även invändigt verkade torpet vara om- och tillbyggt, enligt Siv Olsson, vars mor-mor Frida Amanda Pahlén var den sista som bodde i torpet. Möjligen kan Nytorp och Nybygget vara samma fastighet. Nybygget var ett envånings timrat torp med två rum och kök. Torpet låg i nuvarande Torpvägens sydöstra ände.

Medjan låg vid nuvarande Slånbärs-vägens västra ände, där HSB:s terrasshus nu finns. I syrenhäcken utmed Breddenvägen finns en öppning med en trappa och det var den vägen man kom fram till torpets entré. Namnet Medjan kan enligt Ort-namnsar-kivet vara detsamma som midja. Förr hade detta ord en vidare mening än nu. Det kunde t.ex. betyda mellan. Det låg vid stigen mellan Nybygget och Bändan.

Statdrängen Anders Olof Kjellberg är den förste man känner till som boende på torpet Medjan. Han kom 1859 från Sollen-tuna med sin hustru Carolina Widgren. Deras son Ernst föddes på Medjan 1865. Den 16 juni 1875 köptes Medjan av Kristina Crelius. Fastigheten var avsöndrad från Bollstanäs eller Grimsta och fick beteck-ningen Grimsta 43. De sista som bodde i torpet var Emanuel Pettersson och hans hustru Elin Ackvelina. De köpte fastigheten den 10 april 1919 och byggde om den 1925-26.

Elin gick bort 1963 och Karl 1969. Därefter stod huset tomt och efter det att dottern Saga med familj, som bodde i grannfastigheten, flyttade 1975, blev Medjan vandaliserad och nedbrunnen.

Grimstatorp låg en bit in på den gamla stigen, som gick norrut till Sanda gård. Förmodligen är torpet en rest av den gamla byn, som bör ha legat omkring Bergklintsvägen. Byn försvann ju inte när Boll köpte egendomen, utan husen nyttjades av de anställda en lång tid framåt.

I husförhörslängden för Fresta var man inte alltid så noga med att skriva var de olika personerna bodde, utan många anställda sammanfördes i en lång rad, som omfattade flera sidor i längden. Därför går det inte att se hur länge byn fanns kvar.

Grimstatorp var ett envåningshus innehållande ett rum och kök med stor bakugn. Av ett foto taget c:a 1920 verkar huset vara från början av 1800-talet.

Torparen Per Söderström med familj flyttade in där 1891 och bodde där till 1918, då Johan Alfred Hesselgren och hans hustru Emma Vilhelmina köpte fastigheten. Torparstugan revs då området började bebyggas och Bergklintsvägen tillkom.

Nordan hette det sista torpet och det heter det än i dag, eftersom det är det enda av torpen som finns kvar. 1845 kom avske-

dade båtsmannen Carl August Smedbom med hustru och sex barn till Nordan. Förmodligen var de först i torpet. Efter dem kom en rad torpare, bl.a. Edvard Larsson med familj. Larsson var en märklig man, som saknade båda händerna.

1910 kom trädgårdsmästare Albin Andersson och stannade till 1915.

Det här är en del av vad vi i studiecirklarna grävt fram om torpen under Grimsta by. I en skrift i Väsbyserien kan ni läsa mera och i den finns även fotografier, skisser och kartor.

Olle Stigbert avslutade föredraget med följande torparhistoria:

Torparen Nils August var känd för sitt intresse för naturen och ryktet ville förtälja att detta kanske berodde på hans intresse för tjuvskytte i markerna. Detta rykte nådde så småningom landsfiskalens öra. Han beslöt att göra en undersökning.

Tidigt en höstmorgon placerade han sig i löndom så att han kunde bevaka ingången till torpstugan.

Efter en stund kom Nils August ut på bron och ropade: "Kom in nu landsfiskalen, så ska du få en kopp kaffe i höstrusket".

"Men hur kan du veta att jag var här?" replikerade landsfiskalen.

Nils August svarade: "Det visste jag inte, men så ropar jag varje gång jag går ut".

Glöm inte att fira Semlans Dag

Fettisdagen infaller alltid 47 dagar före påsk. Denna semlans högtidsdag är därmed rörlig, och kan infalla alltifrån 3 februari till 9 mars. Årets fettisdag infaller den 17 februari.

Traditionen att äta semlor under förfastan sitter starkt i den svenska folksjälen. Ända fram till 1960-talet var det förbjudet att servera semlor på andra dagar än fettisdagen.

Glad semla!

Hästminnen

På avstånd hörs ljudet av snabba hästhovar, dämpat av våt asfalt. Jag fryser där jag står i duggregnet och väntar vid en busshållplats på Kungsgatan. Trött. Trött i ryggen, fötterna känns redan svullna i stövlarna.

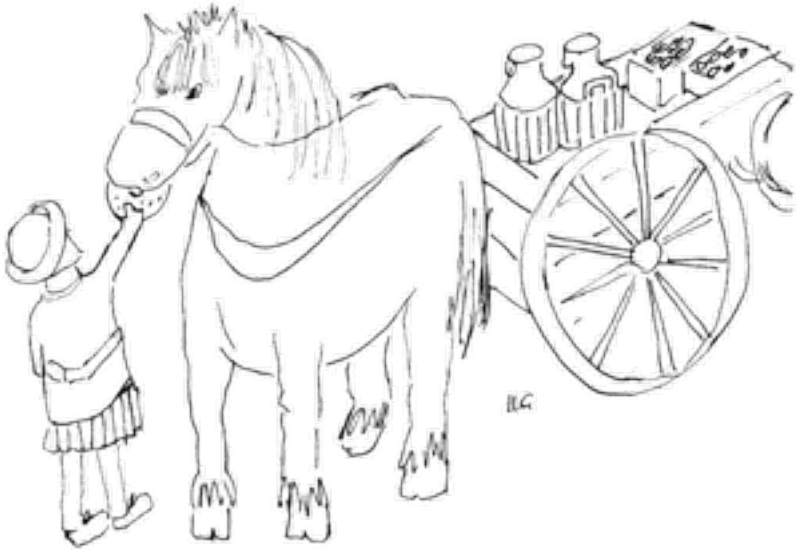
Jag ser strömmen av människor som hastar förbi. Unga flickor på väg till sitt arbete. Halvvuxna pojkar i oavbrutet samtal i sina mobiler. Under flera minuter ser jag ingen, som kan vara lika gammal som jag. Jag har kommit till den fjärde åldern, när man inte längre är äldre, utan gammal. I år blir jag åttiofem.

Ur minnet vaskar jag fram en bild som

som har förändrats. Mera erfaren, men klokare? Knappast.

Klappret av hästhovar tilltar, och nu ser jag de vackra djuren. Hästarna är blanka av regn och kuskarnas uniformer är våta. Det är säkert ett ekipage från hovstallet, som är ute på morgontur trots vädret. Bussen dröjer. Jag undrar vad de här snabbfotade unga människorna, som passerar mig, tänker på när de ser hästarna som närmar sig. Ridlektioner? Ryttartävlingar i TV? I alla fall inte bryggargästar.

Varje fredag stannade en ölutkörare med sin vagn utanför huset, där jag bodde

är mer än sextio år. Den föreställer min väninna Monika och mig, när vi skyndar fram just här på Kungsgatan, jag ser det ena tornet i kanten på bilden. Vi har gandskynten och jag har en sotarmössa på mitt permanentade hår. Jag tänker att jag är samma person nu som då, det är bara skalet

som barn. Vagnen drogs av en stor brun ardennerhäst med ljus man och svans. Hans makliga klampande mot stenläggningen hördes på långt håll. Vagnen var lastad med både öl och porter, men till oss bar bryggardrängen bara en kagge med svagdricka. Pappa var trogen nykterist, och svagdricka var det starkast tillåtna njutningsmedlet.

Och den drickan var god! Barn fick också ett glas av den skummande, besöksöta drycken. Pepsi, Cola och Fanta smakar inte mycket i jämförelse.

Medan jag står här i mina penséer kör femtisexans buss förbi. Förargligt! Jag drar mig längre in under busshållplatsens tak och hämtar fram flera hästbilder ur minnet medan jag väntar.

Stjärn tyckte jag mycket om. Han var grå och hade en vit blås i pannan och var så snäll att han lät oss barn kratsa hovarna på honom. Vi visste att han inte skulle sparka. Stjärn drog hem hölassen till gården, där vi hämtade mjölk om kvällarna. Överst på lasset låg vi barn. Fräknarna blev flera och brunare i solgasset, höet stack i skinnet. Det dundrade och skakade kusligt, när Stjärn drog vagnen över logbrons stockar. Sömnigt tänkte jag att trollet som bodde därunder skulle komma fram och ropa: ”Vem klappar på min bro?”

Bussen kommer inte. Jag väntar. Klappret av hästhovarna har försvunnit. Jag tänker att barndomens somrar var långa, men mesta tiden var det ändå höst och vår och vinter. Och det var mera snö. Kanske be-

rodde det på att jag var kortare, men jag minns att snödrivorna låg höga längs gatorna. Hela vintern hade snökörarna och deras hästar arbete med att flytta snön från den ena sidan av stan till den andra. Snön lastades på stora slädar och hästarna hade broddar på skorna för att inte halka.

När gatorna någon gång sandades, gnisslade det hemskt under medarna och hästarna svettades. Det var förbjudet att åka med snöslädarna, men så länge kusken inte såg oss satt vi längst bak på lasset.

Jag tiggde en hård brödkaka av mamma och gick och matade hästarna, som stod och vilade vid lantmännens silo. Det krasade medan de malde brödet till mjöl mellan sina platta, gula tänder. Någon frustade, någon stampade. Finns det något så lent som en hästnos?

Jag minns . . . . .

Nu kommer bussen.

Jag får inte missa en till.

Gunnel Blücher

Ur ”Mitt och de mina” av Marika Stiernstedt, 1929

Efter Rosersbergssperioden hyrde föräldrarna i fem år sommarnöje vid Väsby mellan Stockholm och Uppsala. Detta nu blomstrande stationssamhälle med flera fabriker var då rena rama landsbygden och vi bodde så gott som mitt i präktig, ännu orörd, skog.

På Väsby lärde jag för första gången hur illa svenska folket, utan några som helst yttre fienders tillskyndan, verkligen ibland kunde ha det. Där fanns en viss gubbe Andersson, mager, rynkig och brun som murknande ved, och som hos oss brukade hjälpa till med diverse gårdssysslor. I hans och gummans lilla

stuga med litet kök och minimal kammare fanns för matlagningen ingenting annat än en öppen spis med en järngryta, där man tycktes koka omväxlande potatis och en oaptitlig grå gröt, men aldrig något annat. Fönstren voro små – och troligen smutsiga – så att det alltid var skumt hos Anderssons; golvet var inte mycket snyggare än backen utanför och lukten där inne var ryslig. Gummans kläder voro lapp på lapp. Ändå fanns på rangskalan en varelse betydligt under Anderssons, nämligen Fattighjonet – hon betecknades aldrig med annat namn – en lång, tanig kvinna,

uråldrig föreföll det, och klädd ändå mycket sämre än gumman. Hon hade auktionerats ut till Anderssons av fattigvården.

Hjonet arbetade ibland hos oss med o-

mera för en oförklarad mordaffär beryktade Hammarby apotek, låg bara ett uselt halm-tak. Väggarna voro delvis insjunkna, fallfärdiga; genom fönstergluggarna kunde man

Lilla Wäsby som det ser ut idag.

Foto: Roland Storm

gränsrensning i trädgården, det enda hon dög till, och hon ingav mig det mest plågsamma medlidande. Hon var så ödmjuk eller rättare sagt så medveten om sin ringhet, att hon blev liksom utom sig, ifall jag någon gång bar ner kaffet till henne, där hon låg på knä vid rabatterna, jordig ända upp i håret. Hon slog ifrån sig med båda händerna inför en dylik oerhörd godhet från min sida och kunde inte niga och tacka nog - och jag skämdes.

Vid Wäsby fanns fattiggård, vilken vi barn dock aldrig fingo besöka: den ansågs infesterad av vägglöss. Men inte långt därifrån låg en stuga, betydligt eländigare än Anderssons, och där ännu en urgammal, ensam kvinna bodde. På hennes numera försvunna koja, belägen snett emot det seder-

för smuts knappast se in; jag gjorde nämligen en gång ett försök. Men golvet där inne skulle, enligt uppgift, vara blotta jorden, med några dåliga rester av plankor här och där. I alla fall ansåg sig gumman i kojan välottad i jämförelse med dem, som inhysts på fattiggården, och ehuru det ansågs vara en skandal att hon fick bo kvar, tiggde och bad hon om att få slippa flyttas.

Allt detta elände var rysligt, och det tycktes vara ohjälpligt. När jag nu minns vad jag i min barndom såg i fråga om bostadsförhållanden för den fattige på landsbygden, kan jag dock mäta den ofantliga förändringen fram till våra dagar. Vare inte därmed sagt att allting blivit som det helst borde vara. Men allmän uppfattning

av medmänniskors minimibehov i livet har likvisst åtskilligt evoluerat.

I mitt hem var man visst inte okänslig gentemot dem som hade det sämre ställt, men en smula mat eller en allmosa till behövande förde ju inte långt. Tiggare fingo i regel litet ”rester” från köket och de inte sällan förekommande zigenarna propsade sig vanligen till kontanter. Besökare, omtyckta av oss barn, voro de ännu rätt talrika, sedermera, enligt vad jag tror, förbjudna björnförevisarna, omtyckta visserligen ur synpunkten evenemang, men också sedda med misstro, ty vi ansågo dem – och troligen med rätta – vara elaka mot björnarna, små magra djur, vilka leddes i band, och som ”dansade” på gårdarna, d.v.s. reste sig på bakbenen och stodo och stampade, dovt brummande, melankoliskt slängande med huvudet, och i det hela av bedrövlig apparition.

I Väsbytrakten låg en idiotanstalt, och en gång varje sommar bjöds hela uppsättningen idioter hem till oss på saft och bullar. Det var sommarens mest prövande dag, ty enligt reglerna i vår utmärkta uppfostran måste man vara artig mot alla, alltså också

mot idioter, och det var besvärligt; idioterna begrepo inte alls artigheten, eller gengäldade de den med klumpiga karesser. Enda utvägen var att oavbrutet proppa i dem bullar, s.k. mandelbrön, tvåöres, vilka inhämtades klädkorgvis hos handelsmannen/bagaren och fingo fenomenal åtgång.

Vår far sade skämtande, att han betraktade denna bjudning som en tacksamhetsgård mot Försynen, vilken begåvat honom med inte mindre än sex barn, ”någorlunda kloka”.

Under Väsbysomrarna infördes för oss barn regelbundna veckopengar, tio öre per man och vecka. Men inte för intet: vi skulle uppehålla vissa befattningar, som skiftade var åttonde dag. Ämbetena voro följande: postbud, ärendespringare, gårdskrattare, rabattvattnare. Det sista var värst, särskilt varma somrar.

Övriga inkomstkällor funnos inga, utom den tjugofemöring man fick för varje fälld mjölktdand. Denna tjugofemöring per tand måtte varit en ganska gammal kutym; jag har sett den omnämnd bland Louis de Geers barndomsminnen från 1830-talet.

Upplands Väsby i litteraturen

I Sko Klosters medeltida jordeböcker, utgivna av Arthur Peetre och som tillhör serien Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund 1953, kan man läsa en del från vår bygd.

Förvaltningsområdena var Skoboland, Grana, Ekam, Skanald, Ed och Aspvik, som lydde under sin rättare (rector) och dessa i sin tur under klostrets syssloman (yconomus).

Det under 1200-talet från Byarum i Småland till Uppland flyttade cistercienserklostret i Sko har efterlämnat tre jordeböcker från åren 1302, 1489 och 1503. Klostrets välordnade godsförvaltning, sådan den framträder i jordeböckerna, kan följas från

början av 1300-talet till slutet av medeltiden och har tidigare väckt forskningens uppmärksamhet.

I denna redogörelse skall vi endast beröra de fastigheter som finns inom Eds förvaltningsområde samt nära granngårdar.

År 1302 nämnes i Eds förvaltningsområde Hedthi, vilket troligen är Edsby gård, Vxundi, nuvarande Oxunda och Lilla Oxunda och Rotasund i Sollentuna. I Skånela nämnes Skanald, nuvarande Skånelaholm samt Harg.

I 1489 års jordebok och framåt till efter Gustav Wasas reduktion av kyrkogods (år 1538) läser vi om rectori Edh, Edh = Edsby gård. Här omtalas år 1538 4 st. Skokloster-

landbor, vardera med 13 örtugland, avrad vardera 20 spann och 36 örtugar. 1538 omtalas en Skoklosterlandbo i Tornaby torpställe = nuvarande Törnby i Eds socken, som räntar 42 örtugar. 1538 omtalas en Skoklosterlandbo i Hervada torp = nuvarande Harva i Eds socken, som räntar 54 örtugar.

Trymedal = Törndal i Eds socken, här omtalas en Skoklosterlandbo ränta 24 örtugar år 1538. Vxundi och Vxundaboda är Oxunda och troligen nuvarande Lilla Oxunda. 1538 omtalas en Skoklosterlandbo vid Vxundaboda som räntar 36 örtugar och i Vxundi två stycken med vardera 18 örtugland och i avrad vardera 24 spann och 24 örtugar.

Skillinge i Eds socken synes ha blivit bortbytt mot Fornaby till Per Eriksson,

Rotasunda i Sollentuna socken. 1538 omtalas två Skoklosterlandbor med vardera 24 örtugland och avrad på vardera 32 spann och 24 örtugar vid Rotasunda.

Thyulsaker = Torsåker i Hammarby socken, bortbyttes den 2 december 1348 av Sko Kloster till Magnus Jansson kallad Sik, 3 öresland i Thyulsaker i Hammarby mot 3 öresland i Skrymistum = Skrämsta, Häbo härad.

Dessa jordeböcker berättar med sina torra räknenskaper en hel del om medeltida liv. De fyller många luckor i vårt vetande om vår bygd, det fordrades säkerligen åtskilliga uppföringar för att få ihop till det arrende, som ränta eller avrad egentligen var.

Egon Lindholm

Almqvistaren

Svårt det ofta är att läsa skrivet
svårare ändock att skriva läsligt.
Skriva väl är icke allom givet,
men att skriva riktigt gräsligt,
det är nesligt.
Om det följer människan genom hela livet.

C J L Almqvist, ur Sesemana

Öppet Hus i advent

En disig, småduggig andra advent hölls Öppet Hus på Hembygdsgården.

Trots det kom ca 40 personer till gården för att avnjuta kaffe, lussebullar, glögg och pepparkakor. Inte minst njöt vi alla av en härlig sång- och musikstund med trubaduren Sten Eriksson!

Sten spelade gitarr och sjöng gamla, kända visor och berättade historien kring visan och den tid som besjögs.

Alla njöt i fulla drag och den tystnad och vilsamma stämning, som sänkte sig över Mangårdsbyggnaden denna andra advent var en verklig högtidsstund.

Dessutom besökte flera gäster Zamores stuga och julmarknaden där och inhandlade lite nya julsaker.

Susanne Bergman

Grötfest 2014

Till den 43:e grötfesten i hembygdsföreningens historia kunde de 50-tal gäster, som trotsat vinterkylan och gett sig ut i decemberkvällen på Värnlösa barns dag, hälsas välkomna. Ladugården kändes varm och skön att komma in i, och där var uppdukad med gröttallrikar, smörgåsar, kaffekoppar, pepparkakor, julmust och andra attiraljer som hör grötfesten till. Från begynnelsen höll man till i mangårdsbyggnaden, men allteftersom deltagarantalet växt, har man sedan många år ätit gröt i ladugården.

Undertecknad höll ett litet välkomstanförande och sjöng en för kvällen nyskriven sång med temat "om man inte har för stora

pretentioner". Bro Låtgille stod med sedvanlig fart och fläkt för musiken.

När gröten var uppäten motionerade grötfestdeltagarna med övningar i allsångshäftet och tog sig igenom "Känner du Fia Jansson", "Kaffetåren den bästa är" och andra folkliga visor, som kanske inte hörs så ofta nu. Belöningen för detta var kaffe och pepparkaka och som avslutning på kvällen blev det dragning i gratislotteriet, där 27 vinster lottades ut bland de närvarande.

En grötfest precis som den ska vara - det är bara ett år till nästa gång.

Inga Lisa Gustafsson

Från idyll till jäktad nutid

Nedanstående tillbakablickande artikel var publicerad i VäsbyNytt 1964.

Vi som nu är omkring 50-60-70 år, har haft lyckan - eller olyckan - att leva i två tidevarv. Vi föddes och växte upp under artonhundratalet, det tidevarv som levde kvar till 1914, "året mellan två världar". Det var före bilarnas, radions och det elektriska ljusets tid. Det var då fotogenlampans röda sken flöt ut genom låga fönster i skymmande vinterkvällar, det var då man kunde möta ensamma, skramlande hästtrillor på smala vägar, och det var då svarta, halvmultnande kors stod lutande på ensliga kyrkogårdar.

Vi satt och läste våra läxor vid foto-

sig en föreställning. Det var smala, slingrande vägar, som mjukt följde kulturlandskapet, vägar som kantades med hundloror och blommande, doftande nyponbuskar. Det var rena, klara vatten, sidenblå insjöar, där man kunde bada var som helst - det var innan våra insjöar hade förvandlats till kloaker. Det var hagar och lundar med en finbetad, tät och härlig gräsmatta, där korna låg och idisslade i meditativ ro. Det var - till sist - före det stora livsförstörande jäktets tid. Människorna levde, trots stor materiell fattigdom, i lugn och harmoni i intim och livsgivande kontakt med jord och natur, med årstidens växlingar.

Antuna gård.

Teckning : Nils Stödberg

genlampans ljus, medan snöstormen ven om knuten. Vi sjöng "Din klara sol går åter upp" med barnsliga, rädda röster i soldimmiga septembermorgnar i den lilla lantliga småskolans pärlspontade sal, och vi åkte till julottan med klingande bjällror och flammande bloss.

Vår hembygd var, för femtio år sedan omkring 1910, från nutidsmänniskans synvinkel sett, en ofattbar idyll. Det var en värld av stillhet och ro, en värld av meditativ skönhet, en skönhet om vilken det nu uppväxande släktet inte kan göra

En stor herrgård var på den tiden en värld för sig själv, ett stort självhushåll, där nästan allt för livets nödtorft producerades. På Antuna, en av de största gårdarna i vår hembygd, levde vid denna tid omkring 150 personer. Det var statarna med sina stora familjer, det var drängar och pigor, daglönare och hantverkare, "herrskaen" inte att förglömma. Gården styrdes patriarkaliskt av förvaltaren och inspektoren Lövestedt, en human man, som gick klädd i grön jägarkostym, och

som varit anställd på gården sedan 1880-talet.

På Antuna fanns på denna tid sex par oxar och lika många hästar. Oxarna kördes av halvstora pojkar, hästarna av äldre s.k. kördrängar; skäggiga män med storstövlar, läderförskinn och mollskinnsbyxor. Blåkläder förekom inte på den tiden.

Men sommaren 1914 ringde kyrkklockorna inte bara för mobilisering. De ringde också för alltid ut idyllen från den svenska landsbygden, och de ringde in den nya tiden. Redan 1909 hade Optimus flyttat ut till Väsby. Godsägare Curman på Antuna skaffade sig 1915 sin första motorplog, den första i trakten, ett svenskbyggt, lokomotivliknande vidunder, som drevs med råoljemotor. Året därpå elektrifierades bygden. Fotogenlampan - numera en symbol för gammaldags hemtrevnad - försvann och ersattes av det kalla, elektriska ljuset.

Mitt livs första bil uppenbarades sig en vacker sommarkväll 1913. Det var en vit lyxbil, ägd och förd av godsägare Lillienroth på Bergendal i Sollentuna. Den kom tyst och mjukt gungande, och den rörde upp ett moln av damm. Vi talade om denna märkliga händelse i månader efteråt. Det dröjde dock länge innan bilen på allvar vann insteg i vår bygd. Till återinvigningen av Eds kyrka sommaren 1918 kom det en oerhörd mängd hästekipage, men jag kan inte påminna mig att jag såg en enda bil!

1918 försvann den sista oxen från Antuna, och ett år senare dog den siste oxgubben, den gamle hedersmannen Rundgren, en ståtlig gestalt med buskiga ögonbryn och hängande mustascher, född någon gång i början av 1840-talet.

Omkring 1920 började man räta ut de gamla hästvägarna för att göra dem mera

framkomliga för den efter krigets slut så sakta ökande bilismen. Men på vintrarna kördes dock fortfarande så gott som endast med släde. Gårdarna hade fortfarande hand om väghållningen. Men 1925 är ett märkesår i den svenska landsvägstrafikens historia. Då befriades jordbrukarna från underhållstvänet av vägarna, och detta skulle i fortsättningen skötas av ett statligt organ - Vägförvaltningen. Nu började man sanda vägarna om vintern och detta blev orsaken till att alla körslor med släde så småningom försvann och med dem bjällerklängen, vår barndoms vintrars milda musik, och ett av den svenska landsbygdens mest poetiska inslag.

Under den första hälften av trettio-talet byggdes det nuvarande bilvägnätet i vår bygd. Då byggdes bl.a. den nuvarande vägen Rotebro - Eds kyrka - Vällsta. Många vägar asfalterades. Skolskjutsar infördes också vid samma tid. Inga små barfotalassar behövde komma traskande på skolvägen mera.

Vår bygd - liksom de flesta andra - har under de senaste årtiondena undergått en förvandling av ganska stora mått. Härom har Hembygdsföreningens sekreterare, Ragnar Carlsson, i denna artikel givit en målände och initierad skildring. Den är egentligen skriven med tanke på Hembygdsföreningens arkiv, då ju, som författaren säger, en av föreningens viktigaste uppgifter är, att till den nya tiden och de nya förhållandena överföra och rädda det som är bra, värdefullt och vackert av det gamla, att rädda naturvärden och gammal kultur.

Ragnar Carlsson

Ur spår

Min barndom förflyöt i trakter, där det om vintrarna var gott om snö. Alla ungar åkte skidor. Omgivningen var inte så konkurrensinriktad som nu och det var inte så viktigt, om den ena åkte bättre än den andra. Glidarsamhället var inte påtänkt. Man åkte skidor bara, en gammal skogshuggarsport. Det handlade mest om längdskidåkning, fast man då inte visste vad det var för något. Man åkte på trälaggar, som från början hade tjärats och när tjäran hade nöts bort, åkte man på bara träet. Skidvalla fanns, men det kanske inte var så mycket för flickor. Jag minns inte att skidvalla var något prioriterat samtalsämne och det begärdes inte att man skulle kunna något om sådana saker. Numera ska det vara ett lager grundvalla, några lager blå och kanske ett lila. Ändå är det risk att man vallar bort sig.

Min far var inte så intresserad av min skidåkning, så skidorna tjärades av Fritz, som gjorde det av sin godhet, eget skidåkningsintresse och av bara farten inne på snickerifabriken, där han jobbade. Fritz var en kortväxt, senig karl av Mora-Nissetyp, som åkte skidor till och från arbetet så snart snön bar. Hursomhelst, man åkte ospårat på nysnö och ibland var det bakhalt och ibland var det klabbföre och snön satt fast under trälaggarna. Skidbindningarna gick ständigt upp och man fick stanna och spänna åt. Man åkte i skogen, helst på en nersnöad pinnmo, där tallarna stod glest utspridda över kullarna. Det gick fint att glida nerför de där kullarna och ”ur spår” skrek man om man fått upp farten.

Men där fanns också en backe av helt annan typ, kallad ”Mjölartäppan”, ett brant stup, där man omedelbart kom i uppførsbacke på andra sidan. I utførsbacken fanns ett gupp. Det var inte många som klarade av att åka i Mjölartäppan, men de flesta, mest pojkar, för-

sökte ideligen, stod på näsan, bröt av skidor. Jag minns inga brutna armar och ben, men backen var brant och rätt så farligt egentligen.

*Skiddräkt för barn. Ur Allers
mönstertidning 1937*

Klädseln bland skidåkarna varierade. I tidiga barnaår hade man påsiga byxor med stickade muddar nedtill och hemstickade raggsockor, vars skaft kunde vikas ner på pjäxkanten eller dras upp på byxbenet. Om det var mycket snö, drog man upp skaftet för att slippa få ner snö i pjäxan. Några särskilda kläder för skidåkning hade man inte hört talas om. Senare kom begreppet ”skidbyxor” och på 1950-talet elastabyxor med hållor under foten, som gjorde att byxorna satt kvar nere i pjäxorna hela tiden. Elastabyxor var mycket slitstarka och höll i årtal, men blev med tiden blanka i baken.

Skidorna man växt ur ersattes med andra med Rottefällabindning. ”Rättfällan” monterades på i affären och där borrades också hål i pjäxorna, hål som skulle matcha piggarna i rättfällabindningen. Med denna bindning satt skidorna på bättre och man kunde åka fortare.

Vissa barn åkte skidor till och från skolan och rader av skidor stod lutade mot skolväggen. Dessutom skulle man åka skidor på skoltid och det anordnades utfärder av olika slag. För att rädda sig från dessa isiga utflykter, sade man då att man inte hade några skidor, vilket skolan och läraren inte kunde göra något åt och när skoldagen var slut, gick man hem och åkte på sina icke-existerande skidor.

Mora-Nisse vann Vasaloppet nio gånger och när loppet gick, samlades man vid radioapparaten för att lyssna på referaten. Därför känns stationerna vid spåret välbekanta - Smågan, Evertsberg, Eldris, Oxberg o.s.v. Mora-Nisse skapade Vasaloppet kan man väl säga. Någon mer folkjär person är svår att hitta. Det skulle möjligen vara Åsa-Nisse, och någon gång klämde väl även han lagg i de gamla filmerna, förmodar jag.

När farfar var 87 år åkte han fortfarande skidor från torpet i skogen, där han bodde, till brevlådan som var placerad vid allfar-

vägen, där det var plogat. Det var sex kilometer fram och tillbaka för att hämta posten så sent som i slutet av 1950-talet. Farfars outfit var inte heller så trendig. Ett foto visar att han har skidbindningar som kunde hedrat Gustav Vasa, träskidor och bambustavar. Raggsockorna har han dragit upp till knäna, han har jacka med skärp och krimmelmössa på skulten. Men han var på spåret och där höll han sig in i det sista.

Farfar åkte skidor för att det var ett sätt att ta sig fram. För egen del såg han inte skidåkning som någon sport och hade inga drömmar om femmilen. Han ville bara hämta Bergslagsposten i postlådan.

För barn fanns det naturligtvis flera nöjen än skidåkning, t.ex. kälk-spark- och skridskoåkning, snöbollskrig, jumpning på isflak i öppen ränna, tjuvåkning på hästdragen släde och andra äventyrligheter att ägna vintern åt. Men det är en annan historia, och om sanningen ska fram, så var alla ungar förbjudna att åka skidor i Mjölntäppan, liksom att baka in frusen hästlort i snöbollarna vid snöbollskrig, att jumpa på isflak och tjuvåka efter Svarten på Bergströms släde. Men det man inte vet, har man förstås inte ont av . . .

Inga Lisa Gustafsson

— Illustrerade ordspråk och talesätt —

Sällan dansar höns i galoscher.

Minnen från en lanthandel 1928-1939

Handlarefamiljen bestod av:

Mina föräldrar David Esaias Jansson, född 1896, son till handlanden Anders Gustav (AG) Jansson, Uppsala och min mor Greta Jansson, född 1900, dotter till bonden Edvard Norén, Hov, där släkten på mammas sida varit bönder sedan tidigt 1700-tal.

Samt jag själv, Yngve, född 1923, och min bror Tage, född 1928.

Lanthandeln vid Vallby i Rasbo såg ut så här mellan 1911 och 1938 (*se bilden ovan*). År 1939 byggdes butiken till och huset renoverades och vitreveterades.

Mina första minnen av affären är från 5-årsåldern, jag minns hästarna med sina mjölkkärror, som tidiga morgnar stod bundna vid stänger, en på var sida om gården. Det var bråkiga morgnar på affärgården, hästarna gnäggade och gav gärna varandra ett tjvnypp.

Från gården kom man in i butiken genom en grönmålad dörr med små glasrutor. När man kommit in i butiken hade man till höger en långbänk efter hela butiksväggen. Rakt fram stod butiksdysken och den hade en kortare disk på var sida. På den stora dysken stod en taffelvåg med svarta vikter vid sidan, ett ställ med pappersrullar och så några burkar med karameller. På den

lilla dysken till vänster stod en skyltlåda med diverse småsaker, t.ex. pipor, snusdosor, kammar och hårspännen m.m. På den högra lilla dysken låg det tygpackar, t.ex. lakansväv, blåtwills och olika förklädestyger.

I taket på krokarna hängde bl.a. ryktskrapor, ryktborstar, träns, fotogenlampor, träskor m.m. Utanför dysken till vänster om dörren stod det spadar, skyfflar och högafflar, och ett ställ med yxskaft stod där också.

Kom man bakom dysken var hela långväggen täckt med ett rödbetsat lådfack, och ovanför var det hyllor. Före år 1930 fanns det inte någon kassaapparat utan pengarna förvarades i en kassalåda, som var fastskruvad under dyskskivan. I butiksdysken fanns det fyra stycken stora draglådor, två stycken för bitsocker, en för E (*extra hårt*) och en för F-socker, en låda för strösocker och en för vetemjöl. Närmast golvet stod två stycken 50-kilos såpburkar, en för grön- och en för gul såpa. Högst uppe i dysken närmast vägen fanns två fack för snuset, ett fack för ettans och ett för tvåans snus. Intill vägen på en skärbräda låg det ett enkilos jästpaket. Kunden kunde få önskad storlek på sitt jästpaket. Inne i butiken stod

tre plåttunnor med rostat kaffe, vi hade tre olika kvaliteter. Orostat kaffe ingick även i sortimentet. The-sortimentet var smalt och bestod av en sort, Lundgrens frimärkste. I butiken stod också ett fat med sirap, nettovikt etthundrafemtio kilo.

Till inredningen hörde även en svart järnkamin. Mot en vägg stod ett isskåp och där förvarades charkuterivarorna. Sortimentet bestod av falu- och stångkorv, isterband samt rökt skinka och rökt medvurst. Salt fläsk hörde också till sortimentet och det förvarades i en tina i källaren.

På lagret bakom butiken fanns det väggfasta lårar, där man förvarade grovt och fint salt samt soda. På golvet stod en tunna med fetsill och en tunna med steksill samt en halvtunna med saltströmming. På en trätrall stod en stor trälåda med kabeljo (nettovikt 90 kilo, med låda och salt c:a 110 kilo).

På en vägg hängde det hästskor på grova pinnar, ett nummer på varje pinne. Skor, träskor och stövlar fanns även på detta lager (stövlar = smorlädarsstövlar), likaså glas och porslinsvaror. På den här tiden levererades alla lösviktsvaror i säckar om 100 kilo, strösocker, mjöl, salt och soda kom i dessa förpackningar. Bitsocker kom i trälådor om 30 kilo.

I lagret intill garaget, där pappas T-Ford stod, hade vi lager för trä- och asfalttjära samt linolja. Dessa produkter låg på en

trätrall i träfat. Mot en vägg stod kolsäckar staplade, stenkol och antracit för uppvärmning samt smideskol. På detta lager fanns även kli och foderkakor, taggtrådsrullar, järn- och galvaniserad tråd, höns- och kycklingnät.

Uppe vid landsvägen stod en röd bensinpump med gul glaskupa och på den stod det Shell, bredvid bensinpumpen låg det ofta bensinfat. Intill bensinpumpen stod ett gult plåtskåp och där förvarades motorolja.

Vi vänder tillbaka in i butiken och ser på dåtidens sortiment. Färsksvarorna var få, jag nämnde tidigare vad som fanns i isskåpet; några korvsorter plus rökt fläsk och skinka. På fredagarna kom Hugo Petterssons charkbil och till den dagen kunde kunden beställa den köttvara som önskades. Den varan skulle hämtas samma dag för butiken hade ju ingen kyl. På torrvarusidan måste allt vägas upp; kaffe, mjöl, socker m.m. Det fanns nästan ingen vara som var fabrikspackad. På den kosmetisktekniska sidan var sortimentet smalt. Tvättmedlet hette Vita Tvättbjörn och utöver detta var det såpa som gällde. Tuppens lutpulver användes till kokning av lut (en del hushåll kokade lut på sparad björkvedsaska).

För den personliga hygienen fanns Gahns aseptinstvål, fyra tvålar i en stång och så Reporia svaveltjärtvål. Gahns handtvål var den stora tvålprodukten som såldes som kilovara. För hårets vård fanns en sorts schampo, Syster Ellas Schampo, i små papperspåsar med en bild av en sjuksyster. Husapotekets produkter hette Lazarol och Salubrin, Jukon och Lazarinssalvor samt jodsprit. För händernas vård hette produkten Sprit Glycerin och Rosenvatten. Den såldes som lösviktsvara. För damernas flärd fanns Gahns parfym, alla med blomdoft. Tänderna borstades med antingen Stomatol eller Vademecum. Herrarna rakade sig vanligtvis med kniv och aftershaveprodukten av alunsten. Håret skulle efter lördagstvätten få några droppar Macassar-

olja, röd eller grön, märke Gahns. Den som ville vara extra fin använde Watzins keratin, som säljs även idag.

Den stora tobaksprodukten var snus, ettan och tvåan. Ettan var fin och tvåan mer grovmald. Piptobak fanns i flera olika märken. Den billigaste hette Mixture. Den kallades luffarkapstan. Den var förpackad i ovala askar. Kronblandning och Tigerbrand var de vanligaste piptobaksmärkena. Två andra märken var Kungsblandning och Hamiltons blandning. Cigarrsortimentet bestod av en sort, Vorstenlanden, à pris 12 öre styck. Cigarrcigaretterna hette Matanzas och Havanna II. Av cigaretter fanns flera märken, där Broadway var det stora märket. 20-pack kostade 1:50, Stambul och Arab var med orientalisk tobak, Bridge och 39:an Turk hade pappersmunstycken.

Godissortimentet var ej heller stort. Choklad- och karamellfabriken Sonja i Uppsala stod nästan till 100% för utbudet. Priset på en sorts karameller kommer jag ihåg, ett hekto kostade 12 öre. Kolorna kostade ett halvt och ett öre styck och en större sort fem öre. På disken stod alltid en kartong med kokosbollar - negerbollar hette de i Vallby - och kostade fem öre.

I början av november kom det hem två buntar med torkad sej (lutfisk) à 90 kg per bunt, som rullades in under långbänken i butiken. Intill den torra fisken ställdes en decimalvåg plus ett snörnystan och en sax. Det var ju en stor mängd fisk - 180 kilo torr fisk är ungefär 1.200 kilo färdiglutad vara. Men statarna på gårdarna skulle ha en viss mängd torr fisk till julen, så bonden på den större gården köpte många kilo fisk.

I december kom det hem julvaror, en tunna juläpplen från Amerika. Varje äpple var inslaget i silkespapper. En kage med vindruvor kom från Spanien. Druvorna låg i korkspån som skydd. Blonda apelsiner från Spanien och blodapelsiner från Italien fanns i sortimentet. Fikon från Turkiet kom i 4,5 kilos trälådor. Till julgranen kom det hem

papperskonfekt i olika färger och en sorts sockerkarameller.

I mars månad kom det hem tunnor med Norsk Lofotensill (steksill) som lades på vedbacken. Sillen såldes i hel- och halvtunnor. Sill var en vanlig maträtt på 1920- och 30-talet. Förekom i någon form nästan dagligen på matborden. Vid delning av en silltunna hade vi en särskild kraftig sågbock dit tunnan lyftes upp. Sedan tog man en bågsåg och sågade igenom tunnans bräder på halva tunnan. Under sågbocken ställdes en plåtbalja, sedan snurrades tunnan ett halvt varv så att sillaken rann ner i baljan. Därefter sågades samtliga bräder igenom och sedan kom ett viktigt moment, att se till att inte sillen rasade ner i baljan utan stannade kvar i varje tunnhalva. Nedanför sågbocken stod en decimalvåg, i varje halvtunna skulle det vara 45 kg netto.

En ovärderlig person för pappas affärsrörelse var Bertil Lindroth, den förste lastbilsåkaren i Rasbo. Han kom dagligen med sin lastbil från Uppsala, mellan kl. 4-5 på eftermiddagen med varor, som butiken beställt från olika firmor i stan.

Butiksbetjäningen bestod av pappa och ett biträde (knodden kallad) och så mamma, som vid "topparna" ryckte in och var lunchavbytare.

För specier Sortimentet fanns en prisbok, men för övriga varor satte butiken själv sina priser. På prislappen stod både inköpspris som kod och försäljningspriset. Varför inköpspriset? Att pruta på en vara var mycket vanligt på den här tiden. Därför var det viktigt att känna till inköpspriset så att man visste vilket lägsta pris varan kunde säljas för.

Men butikstider var ett svävande begrepp i Vallby. Affären öppnades när den första mjölkskjutsen kom ner på gården och det var vid sjutiden på morgonen. Vid halvsju-tiden på kvällen kom drängarna ner till affären, när de ätit kvällsmat. Då skulle man köpa snus, tobak och cigaretter för eget

bruk. En viktig orsak till affärsbesöket var att sätta sig på långbänken och tala om dagens händelser. Vid åttatiden på kvällen, när den sista personen hade lämnat butiken, så stängdes den. Jag förstår nu på äldre dar att affären i Vallby hade en social roll på den tiden.

I och med 1930-talets intåg skedde en hel del nymodigheter i affären. En stor kassaapparat av märket National inköptes. En annan viktig butiksdetalj kom ungefär samtidigt. Det var en pendelvåg som ersatte den gamla taffelvågen. Något som jag tyckte var fint var den nya bensinpumpen. På den tiden fanns det en glasbehållare som rymde 25 liter, vari bensinen pumpades upp. Det som jag tyckte var bra, var att jag från tioårsåldern orkade pumpa upp bensinen i glasbehållaren så att jag, när jag var skolledig, kunde betjäna bensinkunderna.

De fasta bensinkunderna var inte många, en av dem var Oskar Jansson i Berga. Han var kyrkvård och kom ibland på söndagen och tankade, iklädd sin mörka kostym. Oskar Jansson var en storväxt person så han hade en vit näsduk mellan ratten och den mörka kavajen så att det inte skulle bli märken på kavajen av ratten. En annan bensinkund, även han kyrkvård, var Karl Ehrengren i Örby, en ståtlig man även han. Min mor brukade säga om dessa två personer, att det fanns ingen socken i Uppland som hade så stiliga kyrkvårdar som Rasbo.

En stor bensinkund var Hilmer Ax i Rasbokil. Han kom varje morgon klockan åtta och tankade bussen. Åkaren Bertil Lindroth tankade också hos oss. Två andra lastbilsägare, som besökte vår mack, var Nilsson i Årsta och Eriksson i Visteby, båda ägare av gruståkt och leverantörer av grus till vägbygget i Rasbo. I början av 1930-talet fanns det inte så många personbilsägare i Rasbo. Henning Eriksson i Vallby hade taxirörelse och hade en bil av märket Pontiac. Bagaren Axel Vendin hade en bil av märket Ford och i min fars garage stod nu i stället

för T-Forden en bil av märket Essex. Oden i Berga hade en Chevrolet, några andra fasta bensinkunder kan jag inte erinra mig.

I affärshuset i Vallby bodde förutom handlarfamiljen, fiskhandlaren Emil Wennberg med hustru Ida. Han hade en motorcykel av märket Harley Davidson med sidovagn, som till vardags var försedd med ett litet lastflak, men till söndagen fick holken komma på plats så att hustru Ida kunde få en åktur. Om jag hade tur, bjöd han mig på en tur i sidovagnen. Det var annat det än en tur i Essexen!

Priset på strömming var tidigt trettioital vanligtvis 30-40 öre per kilo, men vid liten tillgång kunde priset gå upp till 55 öre per kilo. Wennberg var en hedersman, han hjälpte mina föräldrar med olika sysslor. Han var i unga år anställd som kusk hos herrskapet Höök på Edeby gård, Rasbokil.

Den första september 1939 hade Oskar Skörd och jag varit i skogen och premiärskjutit hare. Vid hemkomsten från jakten vid sjutiden på morgonen stod en äldre grannfru på affärstrappan och grät. Hon hade hört på radion, att Tyskland hade anfällt Polen - andra världskriget hade börjat.

Jag har med denna berättelse velat tala om hur annorlunda handeln var på sent 1920-tal och under 1930-talet. Utvecklingen har gått mot stora rationella butiker, som ligger långt ifrån varandra. Vallbyaffären är den enda butiken som är kvar mellan Uppsala och Alunda. Bilen har blivit en nödvändighet i dagens samhälle.

Till slut vill jag nämna att år 1939 fanns det sex butiker i Rasbo; Vallbyaffären, en butik vid Lejstabro med filial vid Hov, vid Ströja en affär, en vid Stensjö och en affär vid Visterby.

Vid pennan Yngve Walerud

Den här berättelsen om lanthandeln i Vallby skrev Yngve Walerud åt sin "egen" hembygdsförening i Rasbo 2002.

Hembygdens redaktion fick den samma år för publicering. Då hade Yngve Walerud beskrivit sin affärsverksamhet i Upplands Väsby i ett par artiklar och historien om hans barndoms lanthandel blev liggande.

Yngve Walerud gick ur tiden hösten 2014. Den här artikeln om lanthandeln som formade hans yrkesval får bli hans eftermäle.

Inga Lisa Gustafsson

Krydderier

Kryddorna var kända och högt uppskattade redan under medeltiden. Korståsriddarna införde de österländska kryddorna vid sin hemkomst och munkarna odlade kryddor i klosterträdgårdarnas kryddgårdar. Detta bruk tog snart lantbefolkningen efter. Faktiskt användes betydligt mer kryddor förr än nu, både i matlagning, konservering och au naturel. Köksträdgården var ofta husmoderns ögonsten, och hon satte en ära i att vara välförsedd med anis och rosmarin och andra örter. Många kryddträdgårdar levererade inte endast matkryddor utan också medicinalväxter, till exempel mästerrot och valeriana. Många gånger skilde man för övrigt inte på de båda sorterna, ty kryddorna ansågs hälsosamma och hälsoväxterna tillsattes gärna som kryddor, till exempel i drycker.

Man kryddade maten till övermått. Det berodde inte bara på att smaksätta maten utan även mer motsatsen, att ta bort smak. Förvaringsmöjligheterna var dåliga, maten var ofta skämd och smaken blev därefter. Salt och peppar var därför en nödvändighet för att maten i någon mån skulle bli ätlig.

Kokböcker från medeltiden visar det rikliga bruk man då gjorde av kryddor såsom ingefära, peppar, saffran, lagerbärsblad, kummin, mandel, kryddnejlikor osv. Man brukade dem till sådant övermått att all mat förmodligen smakade likadant. Ännu på Cajsa Warghs tid (1703-1769) finner man en återklang av detta för vår smak alltför flitiga kryddande. Kryddor användes ofta trots att Cajsa Wargh försäkrar att hon "alltid funnit den rätten osmake-

lig, som med onödiga kryddor bliver overhopad".

Namn som anis, mejram, fänkål, rosmarin och lavendel för tanken till gamla trädgårdar, medan ingefära, nejlikor, kanel och den av Cajsa så omhuldade muskoten erinrar om att Ostindiska kompaniet nyligen börjat sina långfärder till de fjärran Kryddöarna.

Om kryddor säger Bondepraktikan bl.a.:

I januari är det gott att dricka en god dryck vin fastande, och skall man fastandes bruka heta örter, som ingefära, peppar, nejlikor. . . I mars är gott att. . . bruka ruta (vinruta) och poleja (en art av mynta). . . I maj skall man bruka malört och salvia i sin dryck.

Genom att säga "peppar, peppar" stör man bildligt talat otäcka kryddor på sin lyckas pudding för att göra den mindre be-

gärlig för avundsamma onda andar och för att använda ödets straff för att man prisats sin lycka.

Det händer ibland att man blir ombedd att "dra dit pepparn växer". Nu för tiden är det inte särskilt svårt att efterkomma den uppmaningen och inte heller så farligt att vistas där. Förr i världen var det däremot en lång och farofylld resa och inte heller ofarligt att vistas där med tanke på alla sjukdomar man kunde råka ut för, eftersom man då före resan inte "tog några sprutor".

Det var försöken att finna en sjöväg till Indien, som ledde till upptäckten av Amerika. Varför var det då så nödvändigt att finna en sjöväg till Indien? Jo, därför att de eftertraktade kryddorna kom just från Indien, och priset på dessa kryddor var så högt så länge de måste fraktas landsvägen till Europa, att nästan ingen hade råd att betala det.

Julens kryddor

Julens kryddor, är det inte saffran, kanel, ingefära och kryddnejlika? Saffran till de goda bullarna med russin, kanel till risgrynsgröten och tillsammans med ingefära och kryddnejlika till pepparkakorna.

Saffran är de torkade, rödgula märkena av liljeväxten *Crocus Sativus*. Den växer i medelhavsländerna. Till ett kilo torkad saffran går det åt mellan 120.000 och 140.000 blommor. Saffran är välförståeligt den dyraste kryddan. Den var varit och är fortfarande föremål för förfalskning. I vårt land har man ibland använt torkade ringblommor.

Kanel är bark från ett träd, som växer på Sri Lanka (Ceylon), i Indien och i Kina.

Ingefära är de torkade jordstammarna till den tropiska ingefärsörten *Zingiber officinale*.

Kardemumma är frukter och frön av släktet *Elettaria* från Främre Indien.

Kryddpeppar är de torkade, omogna frukterna av trädet *Pimenta officinalis* och som tillhör myrtenväxterna.

Stark- eller svartpeppar och vitpeppar erhålles från den klättrande pepparbusken *Piper nigrum*. Svartpeppar är de torkade, omogna bären, vitpeppar framställdes förr genom att man befriade de mogna bären från fruktköttet, men "tillverkas" nu i Europa genom skalning av större och fylligare korn av svartpeppar.

Ingefära och pepparrot, falleralla . . .

Kryddorna ger inte bara smak utan även doft.

Pomander är en apelsin i vilken man stuckit mängder av kryddnejlikor i prydliga rader och sedan knutit ett vackert band om. Den kan man sedan ha hängande någonstans eller liggande i fruktskålen t.ex.

Lavendelpåsar till garderoben, linneskåpet och byrålådan är ett annat sätt att använda en ört som doftar, fast den kanske inte räknas till kryddorna.

I potpurrikrukorna – burkar fyllda med rosenblad – blandade man i kryddor såsom kryddnejlika och anis.

En sådan här artikel kan bli hur lång som helst men denna slutar här. Läsaren kan säkert själv fylla på med egna krydderfarenheter och kryddfavoriter.

Inga Engdahl

Gör som Sigge:
Läs HEMBYGDEN

Vågrätt

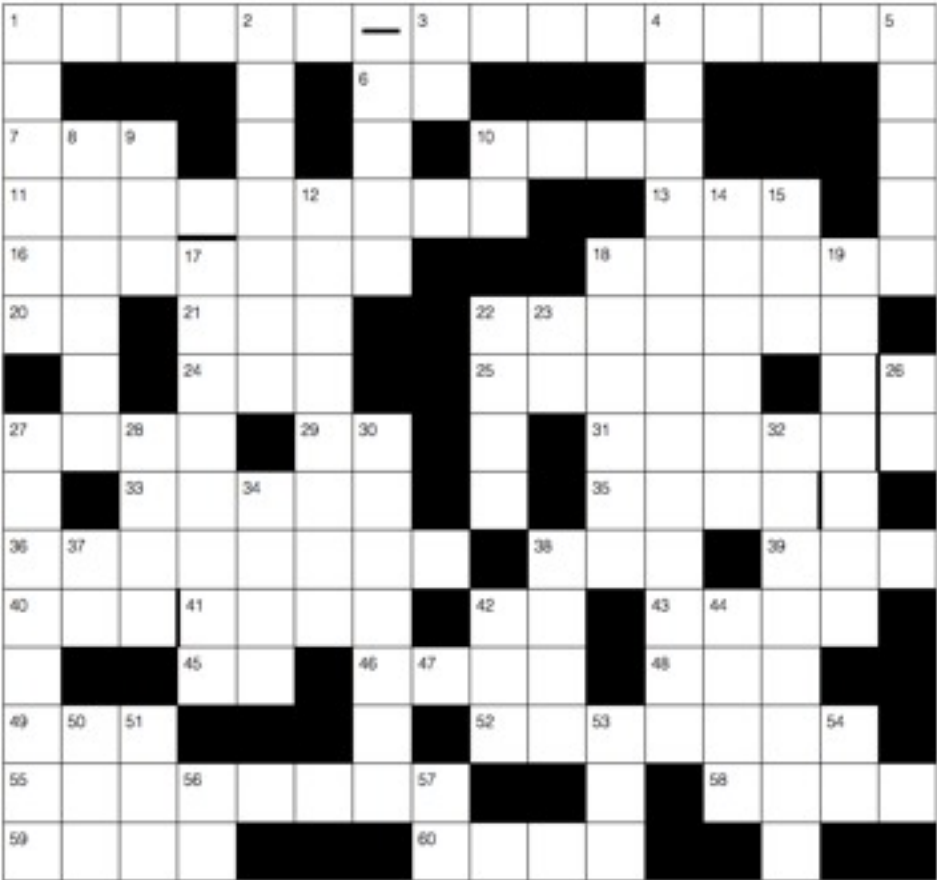
1. Aktad kommunalman,
automatskötare på Optimus,
biografmaskinist i Folkets hus.
6. Nämligen
7. Gammalt bilmärke
10. Tog eller tjuga
11. Blomsteruppsats
13. Pojknamn
16. Väsby första
Konsumentförening hette så
18. Skjul
20. Regeringsformen
21. Motorvagn
22. Skroderade
24. Kort månad
25. Ironiskt
27. Putsmedel
29. Spindeldjur
31. Stad i Florida
33. Han roade många
35. Attila
36. Oegennyttia
38. Kan bli värre
39. Högsta nivå
40. Folkkär person
41. Malja
42. Uppmaning
43. Amarin
45. Yttrade
46. Fästa
48. Lödmetall
49. Grymtoxe
52. Blänker
55. Stannar i Väsby
58. På sin tid en höjdare
59. Liljeväxt
60. Mångordig

Lodrätt

1. Lilla Vilundas förste arrendator
2. Inte bara en
3. Söks ibland
4. Trevlig Sigtunarestaurang
5. Välkänd brevbarare i Väsby eller
rökverk
6. Sitter mycket numera
8. Hornstöt
9. Carina (tidigare Jansson)
12. Viss typ av människa
14. Under lång tid
15. Slagbom
17. Elegant
18. Pyndare
19. Ogift stånd
22. Instrument
23. 2:a tonen
26. Linjal
27. Att ta med i sängen
28. Knåda
30. Benämning på representant
32. Konsekvent
34. Musikstycke
37. Landsorganisationen
38. Stor mängd
42. Skogarnas konung
44. Oxidering
47. En i Väsby ser för bedrävlig ut
50. Sågs det lukta
51. Kilopondmeter
53. Spel
54. Kunglig initial
56. Räkna ex.
57. Emedan

Korsord 1 2015

Konstruktör: Lennart Hedlund
 Lösningen insändes senast 14 mars till:
 Hembygden, Box 40
 194 21 Upplands Väsby
 Märk kuvertet "KORSORD nr 1 -2015"

Tyvärr har redaktionen inte fått in några
 rätta lösningar till julkorsordet.

Bl a var namnet på den sist rivna villan
 på Centralvägen tydligen helt okänt.

Lösning till julkorsordet 2014

Orienterarpremiär

Under förhösten 1939 kom jag som elva-åring att bevista en introduktionsträff för blivande scouter i Kristinebergs folkskola. Jag hade bara hört talas om scouting via Ebbe Lieberaths pojkböcker, varav en hette "Klämninga grabbar".

Det var en ljushårig, glasögonprydd herre som i entusiastiska ordalag, ja rent av med viss svada, berättade för oss om scoutings bakgrund och syfte och vad man kunde lära och få ut av scoutlivet.

Mannen som höll träffen hette Freddy Trünning. När han avslutat sitt eggande tal, bad han att de av oss som kände intresse att prova på vad scoutrörelsen innebar, skulle anteckna namn och adresser på en framlagd lista.

Det befanns att intresset var så stort bland oss killar, att det var idé att försöka bilda en scoutkår i vår del av staden. Kårbildningen realiserades, den nya kåren fick namnet S:t Göranskåren och ingick i KFUM Stockholm.

Från början var vi omkring trettio grabbar som ingick i den nya kåren. Vi var ett litet gäng som gick samman och bildade patrullen Älgen. Till patrulledare valde vi Per-Erik Elb, kallad "Pailor". Han var en kortvuxen, stabil kille av Mickey Rooney-modell. "Pailor" visade sig vara en festlig och glad grabb med förmågan att få oss övriga i patrullen att tänka positivt. Övriga älgar var Åke Johansson, Jan Wilmenius, Claes Sjölander och jag.

I begynnelsen, under det första vinterhalvåret, blev det mest att vi träffades i vår kårlokal på Kristinebergsvägen. Vi fick ett par ledare, som kom från Göteborg; Helge Skånér som var urmakare och Arthur Theman som gick på tandläkarutbildning på det s.k. "Käftis" i Stockholm. Båda dessa var stronga gossar med inneboende humor och värme, m.a.o. väl skickade att ta hand om och sätta lite pli på ett par, tre dussin Kungsholmsfrön. När det tenderade till att bli

stökigt i leden, så kunde de båda säga ifrån och hålla ordning på "valpkullen", som de fått ta hand om.

Den här hösten skulle KFUM Stockholms stora orienteringstävling hållas i södra Roslagen. Vi var ju ännu så färska att vi ej hade lärt oss att orientera med karta och kompass i terrängen. Trots detta så frågade våra båda ledare, om det fanns några som ville försöka sig på att delta i den utlysta tävlingen. Vi var tre stycken, som kände oss kallade och anmälde vårt intresse.

Nu vidtog specialnuggningen av oss tre, d.v.s. Åke, Göthe och jag. Det gällde mest kartläsning och hantering av kompassen. Vi hann ju bara få teoretisk undervisning, då tävlingen var mycket nära förestående. Våra båda ledare skulle springa i seniorklassen och vi tre grabbar i den yngsta pojkklassen.

Tävlingsdagens morgon var det samling av deltagarna vid Östra Station i Stockholm. Vi var omkring 400 pojkar och ledare, som fraktades med Roslagsbanans tåg ut till den terräng där tävlingen skulle hållas. Vid Byle hållplats fick vi stiga av tåget och så vidtog någon kilometers promenad till start- och målplatsen.

Så plötsligt befann jag mig helt allena ute i terrängen med karta, kompass och kontrollkort. Märkligt nog hittade jag den första av de fem kontroller, som ingick i den yngsta pojkklassens bana. I början av tävlingen myllrade det av killar i varenda buske, men efter passage av den första kontrollen blev det av någon anledning helt lugnt i skogen, så lugnt att det började kännas ensamt. Förmodligen hade jag, med mina obefintliga kunskaper i terrängorientering "sparat ur" det terrängavsnitt, som befolkats av merparten löpare, därav det stora lugnet.

Den karta vi använde, den gamla generalstabskartan i skala 1:100 000 var ju faktiskt inte så lätt att stämma av terräng-

detaljer mot, speciellt när man var totalt okunnig i ämnet. Den lille killen började nu fatta att det inte var så lätt att orientera i storskogen, som det förefallit vara vid teorektionerna hemma i kärlokalen.

Efter ett tag upptäckte jag att jag tappat mitt kontrollkort. Detta innebar att jag inte kunde stämpla in, om jag råkade finna nästa kontroll. Inte heller kunde jag läsa förut-sättningarna för de övriga kontrollerna. Jag gick omkring där i terränglådan, som mest bestod av djup skog och bergknallar och kände mig allt ynkligare till mods. Till allt elände började jag bli hungrig. Allt var emot mig just då, tyckte jag.

Plötsligt hörde jag en röst som ropade: ”Budda!” Det var mitt namn i älgpatrullen. Nu fick jag syn på Åke, som kom lufsande. Han var minst lika väck i terrängen som jag, ty han hade sumpat både kartan och kontrollkortet. Det var två verkliga små stjärnorienterare, som hamnat vilse där ute i Roslagsskogen. Vi gick där och drömde om de goda mackorna och termosflaskorna med varm choklad, som vi båda hade liggande i våra ryggsäckar vid start- och målplatsen.

Hur vi nu drumlade omkring där i skogen, så fick vi plötsligt höra en gäll ton från en visselpipa en bit längre bort i den bergiga terrängen. Det kom signaler med jämna mellanrum, som väckte vår nyfikenhet. Vi började gå mot pipjudet och hittade efter en kort stund en av de stora killarna, som låg på marken och signalerade med sin visselpipa.

Han hade ramlat omkull och gjort sig så illa i sitt ena ben att han inte kunde stödja på det. Han hade svåra smärtor, men verkade ändå glad, när vi småkillar kom fram till honom, där han låg i en liten sluttning bland en massa stenblock. Han hade hoppat från block till block, när han plötsligt halkat och gjort sig väldigt illa i benet, berättade han stönande för oss.

”Kan ni försöka skaffa hjälp, så att jag kommer härifrån”, bad han oss. Generade talade vi om för honom att vi inte visste var vi befann oss i terrängen. Eftersom den skadade killen hade orienteringen helt klart för sig, så gav han oss en snabblektion. Det var bara några hundra meter fågelvägen till ett torp som hette Tärnan. Om vi väl kom dit, så fanns det säkert hjälp att få. Han orienterade kartan och ställde in kompassriktningen åt oss. Åke skulle gå kompassgång till torpet och jag stannade kvar hos den skadade grabben.

Åke försvann bland buskar och träd. Där satt jag mitt i skogen med en främmande kille, som inte alls mädde bra. Som väl var, dröjde det inte länge förrän det kom upp ett gäng större grabbar för att ta hand om sin skadade kamrat. Det blev en verkligt realistisk övning. Man gjorde en bår av granslanor och scoutblusar, en s.k. blusbår. På denna bar man den skadade killen ner till torpet för vidare befordran till sjukan. Dessförinnan hade man även lagt ett stödförband på det skadade benet. Detta befanns vara brutet, när den skadade kom under läkarvård. Åke och jag

följde med bårbarlaget för att försöka ta oss till målet och de efterlängtade smörgåsarna. Det lyckades vi med så småningom.

Göte Sjöo och Arthur Theman kom båda i mål med hyggliga placeringar i tävlingen. Åke och jag fick trösta oss med att vi gjort dagens goda gärning och även fått försöka tillämpa scouting på riktigt.

Jag måste tillstå att scouting aldrig någonsin blev det där stora fritidsintresset för mig. Visst var det kul att som 11-12-åring lära sig en massa praktiska och opraktiska saker. Knopar, knopar, knopar av alla de slag. Av dessa är det väl så här efteråt bara råbandsknopen och dubbelt halvslag om egen part, som jag tillämpat i praktiska sammanhang. Strumpstoppling är ett annat av de praktiska göromålen jag lärde mig i scoutsammanhang. Det ingick bland en massa olika göromål i provtagningen för alla dessa märken, som en sann scout skulle tapetsera skjortärmarna med på den tiden.

Så fick man kämpa på för att bli uppgraderad från 3:e till 1:a klass scout. Vi var nog rätt lättlurade ändå. En detalj som jag uppskattat på senare år är konsten att göra upp eld utomhus under miserabla väderleksförhållanden. Det där med att hålla ordning på sina pryglar under s.k. fältmässiga förhållanden var något som jag faktiskt hade stor nytta av när vi låg i tältbivack under värnplikstjänstgöringen. Då skänkte jag emellanåt en tacksamhetens tanke till mina år som scout. Speciellt hände detta, när jag såg hur vuxet manfolk inte kunde hålla ordning och reda på sina grejor, när vi var ute på manöver. Man tappade bort kappor och t.o.m. gevär, vilket förbryllade mig storligen. Förmodligen var dessa grabbar vana vid att ha en öm moder, som höll reda på persedlarna åt dem. Så icke i tält i fält!

Mot slutet av min scoutbana kom det in en grabb i vår avdelning som hette Bengt Malm. Han härstammade från södra Dalarna och var en glad och god kompis. Tillsammans gjorde vi den s.k. 1:a klass-hajken, vilken innebar att vi

skulle vistas ute i terrängen ett par dygn medförande ett minimum förmödenheter, bl.a. tre tändstickor, ett plån, en metkrok och rev att dra upp matfisk med etc. Vi skulle förflytta oss på en på förhand uppgjord sträcka i terrängen och detta måste ske med hjälp enbart av apostlahästarna.

Bengt och jag genomförde den där övningen med glatt humör och dessutom i vackert och varmt väder. Det senare var en fördel, när vi skulle kinesa i vindskydd av granris under bar himmel.

När vi så småningom blev upptagna till 1:a klass scouter, så var Bengt inne på att gå vidare i rangrullan. Min musikutövning hade börjat fånga mer och mer av mitt intresse, så jag drog mig sakteligen ur scoutledet. En sak är helt klar, jag skulle inte ha velat vara utan de där åren med grabbarna i Älgpatrullen. De gav mycket av gemenskap och glädjeämnen.

Vi fick vid några tillfällen till och med umgås med flickscouter vid samkväm, som ordnades i vår kärlokal. Det innebar att vi bl.a. dansade gillesdanser och lärde oss att uppträda artigt mot flickorna. Det tog väl emot i början, när man skulle bocka och tacka för dansen till en jämnårig tjej. Snart insåg vi grabbar att det kändes fint att ägna det ”svaga könet” denna uppmärksamhet, när vi märkte att våra ansträngningar blev besvarade positivt. Emellanåt kunde det till och med bli en liten puss i smyg, på vilken man sedan levde till nästa gång det ordnades samkväm.

Summan av det hela blev en viss hyfs bland både tjejer och grabbar, när det gällde det första umgänget med det motsatta könet. Vi fick upp ögonen för varandra på ett rätt, roligt och naturligt sätt. Allt var ju så mycket prydare på den tiden, i jämförelse med vad man kan se och ana i nutiden, 75 år senare.

Lars Erik Jansson

Armkrok eller ej. En pratstund med Ebbe Lieberath.

I sin berättelse om scouterna och orientering i detta nummer av Hembygden nämner Lars Erik Jansson Ebbe Lieberath. Denne pojkboksförfattare och scout hade också en spalt i "Allt för Alla - den svenska tidningen med den största spridningen" på 1930-talet. Den spalten hette Ebbe Lieberaths pratstund och behandlade t.ex. frågor om vett och etikett. I ett nummer av tidningen 1931 ställs frågan: "Anses det bildat att två ungdomar gå arm i arm, innan de äro förlovade?" Frågan besvaras som följer:

Att börja med skulle jag vilja utbyta ordet "bildat" mot "passande", "korrekt" e.d., vilket frågaren sannolikt menar - "bildning" innebär ju åtskilligt annat och mera än blott sällskapsvanor.

Att svara på frågan kan vara ganska kinkigt, ty i detta fall som i så många andra, där det gäller skick och bruk, beror mycket på i vilka kretsar frågaren rör sig. Det som på ett håll anses både naturligt och passande, kan på ett annat betraktas som en dödssynd mot allt vad städat skick heter. På landsbygden t.ex. går det mycket väl an att ett par ungdomar, som hålla av varann, gå inte bara arm i arm utan nära nog omslingrade, och det är mycket vanligt att de efter en dans sitta med armarna om varandras liv, ingen säger något därom. Men det skulle bli en förskräcklig uppståndelse, om något sådant inträffade i en "salong" e.d.

Låt oss emellertid titta ett slag på vad "gå arm i arm" eller s.k. armkrok kan sägas innebära - vi tala nu inte om när en kavaljer för sin dam till bords, till dans eller till fälligtvis stöder henne i halka, i trappor e.d.

Ingen flicka med självaktning tar en ung mans arm eller - som numera tycks vara bruk - låter denne "ta sig under armen", med mindre att de äro mycket nära bekanta och mellan dem uppstått en förtrolighet, som nått ett gott stycke utöver vanlig "sällskaps-vänskap". Eller hur?

Nu är frågan, bör man demonstrera denna förtrolighet "på gator och torg", innan ett allvarligt beslut fattats att hålla ihop för livet, d.v.s. förlovning ingåtts? Bör den inte ännu så länge höra till de ljuva hemligheterna? Vad kan eljest följden bli? Jo, att flickan blir ohjälpligt komprometterad, då ju ingen kan veta om det är allvar med i spelet eller ej. Folk äro nu en gång sådana att de döma efter vad de se och draga slutsatser därur, som i de

Ebbe Lieberath

allra flesta fall bli långtifrån smickrande för den unga damen - mannen går oftast fri.

Bevars väl, i och för sig är "armkroken" betydelselös, men gammal, god sed kräver att man väntar därmed - åtminstone offentligt - till dess det ömma förhållandet legaliserats med tillkännagiven förlovning.

Min åsikt är att offentligt "arm i arm" före förlovning är inkorrekt. - Vilket inte hindrar att man på ensliga stigar och vägar låter förtroligheten ta sig detta i grunden oskyldiga uttryck - så har nog skett i alla tider och intet ont i det.

Undertecknat
Er tillgivne Ebbe Lieberath

Hyr lokal med atmosfär

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runbys LADUGÅRD till konferenser, årsmöten, kurser, minnesstunder och liknande.

Hysesansvarig ska vara lägst 30 år

LADUGÅRDEN är en handikappvänlig lokal med plats för upp till 50 personer. Tillgång till kök med utrustning för enklare tillagning av förtäring.

Diskmaskin finns ej.

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från Upplands Väsby pendeltågsstation.

Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till pendeltågen och närhet till ladugården. Buss 562 från pendeltågsstationens västra sida med hållplats 150 meter från ladugården.

Uthyrning

Ingegerd Peterson

Telefontid mån - fre

08 - 590 347 76

09.00 - 16.00

Adressändringar

Det är viktigt att lämna adressändring för att erhålla alla nummer av vårt medlemsblad.

Varje exemplar av medlemsbladet som kommer i retur och får skickas ut ytterligare en gång med rätt adress, belastar föreningen med extra portokostnader, varför vi, som vi tidigare påtalat, inte gör några ytterligare utskick.

Givetvis finns tidningen att hämta på Hembygdsgården till exempel vid de arrangemang som hålls på Hembygdsgården och under tiden då sommarcaféerna pågår.

Upplands Väsby Hembygdsförening

STYRELSE 2014- 2015

Kjerstin Björkman, ordförande
Klas Lundkvist, vice ordförande
Inger Nyström, kassör
Barbro Fredriksson, sekreterare
Ingegerd Peterson, ledamot
Susanne Bergman, ledamot
Kurt Norlin, ledamot

Telefon

590 320 82
508 317 12
590 820 93
590 339 86
590 347 76
590 858 84
590 338 38

ERSÄTTARE

Berit Östman
Gunilla André
Gun-Britt Welander
Roland Storm
Kjell Ehrnholm
Ulla Ekengren

590 820 46
590 338 34
590 843 19
070 7292760
590 343 62
076 309 15 32

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Lisa Gustafsson

590 336 42

REVISORER

Ordinarie
Göran Sandberg
Mats Lejdeby

Ersättare
Anette Ernholm
Börje Thörn

VALBEREDNING

Vanja Edwinson, sammankallande
Kerstin Kéry

590 344 66

———— Besök oss också på: www.upplandsvasbyhembygdsforening.se ————

Box 40, 194 21
Upplands Väsby

Besöksadress
Hagvägen 2/Pukslagargatan

E-post

info.uvhbf@gmail.com

Plusgirokonto

29 81 91-8

Årsavgift (2015)

150 :-